

СУТНІСТЬ І СКЛАДОВІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено сутність поняття «інтелектуальний капітал» як основи для формування інноваційного потенціалу підприємства. Запропоновано авторське бачення економічної сутності інтелектуального капіталу. Надано різні погляди щодо структури інтелектуального капіталу, узагальнено та визначено ключові складові, розкрито їх зміст.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, інноваційний потенціал, інтелектуальна праця, кваліфікація, структурний капітал, споживчий капітал.

YERIFANOVA I., HLADKA D.
Vinnytsia National Technical University

ESSENCE AND COMPONENTS OF INTELLECTUAL CAPITAL OF ENTERPRISES

The purpose of the article is to generalize the approaches to the essence of intellectual capital and to determine the features of the recognition of elements of intellectual capital as a component of the innovative potential of the enterprise. The article investigates and systematizes the essence of the concept of "intellectual capital" as an economic category, its role in the formation of innovation potential and competitiveness of the enterprise. Views on the structure of intellectual capital are considered, key components are generalized and defined, their content is revealed and the structure of intellectual capital of the enterprise is given. Intellectual capital has a complex structure, which includes human capital, structural capital, consumer capital and social capital. The main components of human, structural, consumer and social capital are described. It is established that human capital is the individual abilities of employees of the enterprise, which do not belong to the enterprise, but are an important element of the successful activity of the employee; structural capital is the organizational capacity of the enterprise to meet market requirements and facilitates the transformation of information, it is the property of the enterprise and in some cases may be a relatively independent object of sale; capital is a system of stable connections and relations that provides effective interaction between customers (consumers) and staff of the enterprise; social capital is a qualitative characteristic of the social organization of society, which includes education, political situation, economic situation and ethical component. Systematization of existing approaches to defining the essence of intellectual capital allowed to define intellectual capital as a set of knowledge acquired in the process of intellectual activity, as well as experience, skills, creativity, relationships that have economic value and are used in the production process for profit and increasing the level of competitiveness.

Key words: intellectual capital, human capital, innovative potential, intellectual work, qualification, structural capital, consumer capital.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання, за яких розвиток та продуктивність підприємства реалізуються за рахунок конкурентної боротьби, для досягнення конкурентоспроможності, підприємства повинні активно впроваджувати інновації та підвищувати інноваційний потенціал. Інноваційний потенціал суттєво залежить від ефективного застосування специфічних нематеріальних активів, згрупованих у категорію «інтелектуальний капітал підприємства». Для дослідження інтелектуального капіталу, з метою отримання економічної вигоди, необхідно ідентифікувати його складові елементи, оцінити перспективи та напрями їх застосування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження процесів використання та формування інтелектуального капіталу займались як зарубіжні вчені, такі як Бонтіс Н., Брукінг Е., Бутнік-Сіверський О., Гелбрейт Дж., Свейбі К., Стюарт Т., так і вітчизняні – Азарова А., Глухова В., Волощук Л., Кендюхов О., Ковтуненко О., Крупка Я., Череп А. Разом з тим, багатогранне визначення цього поняття спричиняє суперечності до з'ясування сутності та структури інтелектуального капіталу, ускладнюючи оцінку складових елементів інтелектуального капіталу. Це призводить до невірної оцінювання рівня інноваційного потенціалу підприємства.

Формулювання цілі статті. Метою статті є узагальнення підходів до сутності інтелектуального капіталу та визначення особливостей визнання елементів інтелектуального капіталу як складової інноваційного потенціалу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальна тенденція розвитку світового ринку, в сучасних умовах, здійснюється за рахунок інновацій, тобто нововведення у певній галузі, котрі генеруються людьми. Зважаючи на інформаційну революцію, формується нове співвідношення між людським (нематеріальним) і фізичним (матеріальним) капіталом: вищого пріоритету набуває людський капітал у розвитку економіки, аніж фізичний [1]. В основному поняття «людський капітал» трактується як активи, які є у людини у вигляді природжених якостей: фізичних, психологічних, інтелектуальних, а також ті якості, здібності, які набуває людина протягом життя (знання, вміння, навички, мотивація) [2]. Хоч термін «інтелектуальний капітал» є порівняно новим у науковій літературі, але за час його дослідження сформовано чимало визначень різними авторами, корті систематизовані та представлені у таблиці 1.

Значний внесок у започаткування та розвиток теорії людського (нематеріального) капіталу належить Т. Шульцу, який в своїх працях описував людський капітал як надбані знання, навички, а інвестиції в людський капітал – як витрати на здобуття освіти (освіта розглядається як ключовий фактор зростання соціального благополуччя нації та держави), кваліфікації, виховання тощо [3].

Таблиця 1

Систематизація визначень терміну «інтелектуальний капітал»

Автор	Інтелектуальний капітал – це:
Т. Стюарт [6]	Сума знань всіх робітників компанії, яка забезпечує її конкурентоздатність.
Л. Едвінсон, М. Мелоун [7]	Людський і структурний капітал (технічне і програмне забезпечення, організаційна структура, патенти, торгові марки і все те, що дозволяє працівникам компанії реалізувати свій виробничий потенціал, а також відносини, які склалися між компанією та її крупними клієнтами)
М. А. Ескіндаров [8]	Система характеристик, що визначають здатність людини, тобто якість робочої сили, тобто працівника підприємства, фірми або корпорації, що створює товар чи послуги, в цілях їх відтворення на основі персоніфікованого економічного інтересу кожного суб'єкта і їх сукупності
В. Іноземцев [9]	Людський капітал, втілений у працівниках компанії у вигляді їхнього досвіду, знань, навичок, здібностей до нововведень, а також до загальної культури, філософії фірми, її внутрішніх цінностей; структурний капітал, що включає патенти, ліцензії, торговельні марки, організаційну структуру, бази даних, електронні мережі
В. Г. Зінов [10]	Сукупність інтелектуальних ресурсів організації та система відношень між економічними суб'єктами з приводу виробництва, розповсюдження і використання інтелектуальних ресурсів і знань, що необхідні для їх ефективного функціонування
О. Бервено [11]	Структура інтелектуального капіталу включає нематеріальні активи підприємства та засоби інтелектуальної діяльності, крім того, нематеріальні активи підприємства є сукупністю двох складових: інтелекту працівника та знакових форм відчуження інтелекту (статичної та динамічної інтелектуальної власності)
Н. Маркова [12]	Процес поступового підвищення інтелектуального рівня людського капіталу на основі синтезу інформації, загальних і професійних знань, умінь і навичок окремого індивіда, що відбувається задля забезпечення відповідності сучасним умовам господарювання та отримання соціально-економічного ефекту
Н. Бонтіс [13]	Різниця між ринковою вартістю фірми та вартістю заміни її активів. Це ті речі, за якими ми, як правило, не можемо встановити цінову етикетку, наприклад, досвід, знання та здатність до навчання в організації. Ринкова вартість дорівнює балансовій вартості плюс інтелектуальний капітал
Е. Брукінг [14]	Комбіновані нематеріальні активи, без яких організація не може існувати
О.В. Кендюхов [15]	Здатність підприємства створювати нову вартість, інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людським і машинним інтелектом, а також інтелектуальними продуктами, виробленими самостійно чи залученими з інших джерел (куплені, орендовані), як засіб створення нової вартості

Досліджуючи сутність, роль і вплив інтелектуального капіталу на розвиток парадигми «економіки знань» на мікрорівні, В. Геєць трактує поняття інтелектуального капіталу як інтеграцію людей, їх знань, якими вони володіють, і навичок, а також всіх чинників, що допомагають їх ефективному використанню на підприємстві; це «...збірне поняття для визначення нематеріальних цінностей, що об'єктивно підвищують ринкову вартість компанії» [4].

В узагальненому вигляді Диха М. В. характеризує інтелектуальний капітал як капітал у формі людського інтелекту (в т. ч. штучного інтелекту, породженого людським інтелектом, хоча й вже здатного на сьогодні до елементів свідомості) як ресурсу та інтелектуальних продуктів різного характеру (в т. ч. інтелектуальної власності, штучного інтелекту як продукту інтелектуальної праці) [5].

Зважаючи на трактування науковців поняття «інтелектуальний капітал», інтелектуальний капітал можна визначити як сукупність знань, набутих у процесі інтелектуальної діяльності, а також отриманого досвіду, навички, творчі здібності, взаємовідносини, які несуть у собі економічну цінність і застосовуються у процесі виробництва підприємства з метою отримання прибутку та підвищення рівня конкурентоспроможності, крім того, інтелектуальний капітал не має реальної цінності, поки він не захищений і не використовується. Структура інтелектуального капіталу є предметом суперечок багатьох фахівців, але більшість з них сходиться на думці, що на рівні організації інтелектуальний капітал є сумою трьох ключових елементів: людський, структурний (організаційний) і споживчий (клієнтський) капітал (рис. 1) [6; 14; 17–22].

Під людським капіталом розуміють індивідуальні здібності працівників підприємства, які не належать підприємству, проте є важливим елементом успішної діяльності працівника:

- знання – загальні базові відомості та інтелектуальний потенціал, які необхідні для виконання визначеної роботи, спеціальні і суміжні знання, які формують спеціальні та контекстні знання даної роботи.
- уміння – навички та творчі здібності, які доповнюють загальні базові знання, зокрема ведення переговорів, консультування, управління проектами;
- цінності – набір якостей або поведінкових навичок, які сприятимуть значним результатам. Деякі види діяльності вимагають роботи в команді, тоді як інші орієнтовані на клієнта.

Структурний (організаційний) капітал – це організаційні можливості підприємства відповідати вимогам ринку (програмні засоби ЕОМ, програмне забезпечення, бази даних, організаційна структура, патенти, товарні знаки, а також організаційні механізми). Структурний капітал є власністю підприємства та у деяких випадках може бути відносно самостійним об'єктом купівлі-продажу. Структурний капітал відповідає використанню людського капіталу в організаційних системах і сприяє перетворенню інформації, його розвиток полягає в організації дослідницької діяльності (дослідження ринку і основних методів управління), а також у розвитку корпоративної культури підприємства.

Організаційно-управлінські підсистеми складаються з організаційної структури, системи управління, системи організації роботи, інструкції та методики роботи, концепції, культури організації, корпоративної культури, процедур. Окремі науковці до складу структурного капіталу включають продуктивний капітал, під яким розуміють сукупність придбаних та самостійно розроблених нематеріальних активів, які визначають рівень реалізації інтелектуального капіталу працівників підприємства [16].

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу

Сформовано на основі: [6; 14; 17–22])

Споживчим (клієнтським, або ринковим) капіталом є система стійких зв'язків та відносин, що забезпечує ефективну взаємодію між клієнтами (споживачами) і персоналом підприємства. Головна мета формування споживчого капіталу – створення такої структури, яка дозволяє споживачу ефективно спілкуватися з персоналом підприємства. До елементів споживчого капіталу відносять:

- ділова репутація, яка формується за рахунок позитивного іміджу підприємства, його фінансового стану, репутації керівництва та соціальної відповідальності підприємства;
- система відносин зі споживачами, яка складається із стабільності клієнтської бази, наявності інформації про клієнтів та історії відносин з ними, задоволення потреб клієнтів, довіри клієнтів до підприємства;
- бренди (товарні марки), до їх чинників відносять: відображення високої якості товару; креативний та унікальний дизайн товарної марки; використання інструментів нейромаркетингу; максимальна відмінність від брендів-конкурентів;
- система відносин з постачальниками та іншими контрагентами, яка передбачає наявність постійних контрагентів-партнерів, бази даних (інформації, історії відносин) про співпрацю; мотивацію контрагентів до співпраці; орієнтація на стратегічне партнерство.

Описані складові структури інтелектуального капіталу є базовими складовими. Так, науковці до складових інтелектуального капіталу також включають інфраструктурні активи; інтелектуальну власність; соціальний капітал; партнерський капітал; техніко-технологічний капітал; марочний капітал; активи корпоративної та інноваційної культури; стратегічні активи; інтерфейсний капітал; емоційний капітал; релятивний капітал [6; 14; 17–21].

Попело О. В. до складу інтелектуального капіталу крім того включає технологічний капітал як форму капітального ресурсу виробничої діяльності підприємства (методології та методики виробництва товарів, бази даних, організаційні структури і механізми, програмне забезпечення) та соціальний капітал [23]. Під соціальним капіталом розуміють якісну характеристику соціальної організації суспільства. Отже, суттєвою перевагою інтелектуального капіталу є те, що він носить ексклюзивну форму та має досить високу додану вартість порівняно із іншими ресурсами, які є в розпорядженні підприємства. Саме тому, менеджменту підприємств варто велику увагу приділяти не лише рівню освіти працівників, проте й їх креативності та здатності до нестандартного мислення. З цією метою досить корисним є проведення регулярних тренінгів, навчань, стажувань, колективних мозкових штурмів тощо.

Висновки. Інтелектуальний капітал є досить складною категорією та існують різні підходи до визначення цієї категорії. Систематизація існуючих підходів до визначення сутності інтелектуального капіталу дозволила визначити інтелектуальний капітал як сукупність знань, набутих у процесі інтелектуальної діяльності, а також отриманого досвіду, навичок, творчих здібностей, взаємовідносин, які несуть у собі економічну цінність і застосовуються у процесі виробництва підприємства з метою отримання прибутку та підвищення рівня конкурентоспроможності.

Інтелектуальний капітал має складну структуру, до складу якої входить людський капітал, структурний капітал, споживчий капітал та соціальний капітал.

Література

1. Майбуров И. Эффективность инвестирования и человеческий капитал в США и России / И. Майбуров // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 4. – С. 3–13.
2. Компанієць В. В. Людський капітал: Визначення, особливості, відтворення / В. В. Компанієць. – Харків : УкрДАЗТ, 2008. – С. 181–184.
3. Schultz T. Capital Formation by Education. Journal of Political Economy. 1960. Vol. 68. URL: https://econpapers.repec.org/article/ucrpjolec/v_3a68_3ay_3a1960_3ap_3a571.htm.
4. Україна у вимірі економіки знань / [за ред. В. М. Гейця]. – Київ : Основа, 2006. – 588 с.
5. Диха М. В. Інтелектуальний капітал у системі забезпечення інноваційного розвитку країни / М. В. Диха // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2019. – № 6. – С. 45–49.
6. Stewart T. A. The Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. N.-Y.-L., 1997. 270 p.
7. Эдвинссон Л. Интеллектуальный капитал: определение истинной стоимости компании. Новая постиндустриальная волна на Западе / Эдвинссон Л., Мелоун М. ; под ред. В. Иноземцева. – Москва : Academia, 1999. – С. 434–436.
8. Эскиндаров М. Развитие корпоративных отношений в современной российской экономике / М. Эскиндаров. – Москва : Республика, 1999. – 188 с.
9. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В. Л. Иноземцев. – М. : Academia, 1998. – 640 с.
10. Зинов В. Г. Менеджмент инноваций: кадровое обеспечение : [учеб. пособие] / В. Г. Зинов. – М. : Дело, 2005. – 496 с.
11. Бервено О. В. Інтелектуальний капітал: економічний зміст і особливості формування в транзитивному суспільстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О. В. Бервено. – Харків, 2002. – 19 с.
12. Маркова Н. С. Теоретико-методичні основи формування й розвитку інтелектуального капіталу Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук : спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Н.С. Маркова. – Харків, 2005. – 20 с.
13. Bontis N. There's a Price On Your Head: Managing Intellectual Capital Strategically. Business Quarterly. 1996. 60 (4). P. 40–47.
14. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг. – СПб : Питер, 2001. – 288 с.
15. Кендюхов О. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства : автореф. дис. д. е. н : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (переробна промисловість)» / О. Кендюхов. – Донецьк, 2007. – 31 с.
16. Гевлич Л. Л. Інтелектуальний капітал: сутність та структура [Електронний ресурс] / Л. Л. Гевлич, Л. О. Мошура // Інфраструктура ринку. – 2018. – № 19. – С. 527–533. – Режим доступу : http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/19_2018_ukr/87.pdf
17. Дзеджула В. В. Інтелектуальний капітал як чинник ефективності інноваційної діяльності / В. В. Дзеджула, І. Ю. Єпіфанова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2017. – № 4. – С. 158–161.
18. Єпіфанова І. Ю. Управління інноваційною діяльністю промислових підприємств: теоретико-методологічні аспекти фінансового забезпечення : монографія / І. Ю. Єпіфанова. – Вінниця : ВНТУ, 2019. – 384 с.
19. Голишева Є. О. Споживчий капітал промислових підприємств-інноваторів: сутність, структура та роль / Є. О. Голишева // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4. – Т. II. – С. 175–180.
20. Баранчев В. Управление брендингом как составляющей инновационного развития организации / В. Баранчев // Маркетинг. – 2003. – № 1. – С. 46–63.
21. Saint-Onge H. Knowledge Management: According to Saint-Onge. URL : <http://www.knowinc.com/saint-onge/primer/hso1.htm>.
22. Daum J. H. Intangible Assets: die Kunst, Mehrwert zu schaffen. Interview veröffentlicht in: sapinfo.net, 18.02.2002. URL: http://www.sapinfo.net/public/de/interview.php4/page/0/article/comvArticle-174953c8c0ceae7e30/de_3
23. Попело О. В. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект і сучасні тенденції розвитку в Україні / О. В. Попело // Економіка і регіон. – 2015. – № 2 (51). – С. 66–78.

References

1. Majburov I. Effektivnost investirovaniya i chelovecheskij kapital v SShA i Rossii / I. Majburov // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya. – 2004. – № 4. – S. 3–13.
2. Kompaniets V. V. Liudskiy kapital: Vyznachennia, osoblyvosti, vidtvorennia / V. V. Kompaniets. – Kharkiv : UkrDAZT, 2008. – S. 181–184.
3. Schultz T. Capital Formation by Education. Journal of Political Economy. 1960. Vol. 68. URL: https://econpapers.repec.org/article/ucrpjolec/v_3a68_3ay_3a1960_3ap_3a571.htm.
4. Ukraina u vymiri ekonomiky znan / [za red. V. M. Heitsia]. – Kyiv : Osнова, 2006. – 588 s.
5. Dykha M. V. Intelektualnyi kapital u systemi zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku krainy / M. V. Dykha // Herald of Khmelnytskyi National University. Ekonomichni nauky. – 2019. – № 6. – S. 45–49.
6. Stewart T. A. The Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. N.-Y.-L., 1997. 270 p.
7. Edvinsson L. Intelektualnyj kapital: opredelenie istinnoj stoimosti kompanii. Novaya postindustrialnaya volna na Zapade / Edvinsson L., Meloun M. ; pod red. V. Inozemceva. – Moskva : Academia, 1999. – S. 434–436.
8. Eskindarov M. Razvitie korporativnyh otnoshenij v sovremennoj rossijskoj ekonomike / M. Eskindarov. – Moskva : Respublika, 1999. – 188 s.
9. Inozemcev V. L. Za predelami ekonomicheskogo obshestva. Postindustrialnye teorii i postekonomicheskie tendencii v sovremennom mire / V. L. Inozemcev. – M. : Academia, 1998. – 640 s.
10. Zinov V. G. Menedzhment innovacij: kadrovoe obespechenie : [ucheb. posobie] / V. G. Zinov. – M. : Delo, 2005. – 496 s.
11. Berveno O. V. Intelektualnyi kapital: ekonomichnyi zmist i osoblyvosti formuvannia v tranzytivnomu suspilstvi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 «Ekononika ta upravlinnia pidpriemstvamy» / O. V. Berveno. – Kharkiv, 2002. – 19 s.
12. Markova N. S. Teoretyko-metodychni osnovy formuvannia y rozvytku intelektualnogo kapitalu Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata ekonomichnykh nauk : spets. 08.09.01 «Demohrafiia, ekonomika pratsi, sotsialna ekonomika i polityka» / N.S. Markova. – Kharkiv, 2005. – 20 s.
13. Bontis N. There's a Price On Your Head: Managing Intellectual Capital Strategically. Business Quarterly. 1996. 60 (4). R. 40–47.
14. Bruking E. Intellektualnyj kapital / E. Bruking. – SPb : Piter, 2001. – 288 s.
15. Kendiukhov O. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia intelektualnym kapitalom pidpriemstva : avtoref. dys. dokt. ekon. nauk : spets. 08.00.04 «Ekononika ta upravlinnia pidpriemstvamy (pererobna promyslovist)» / O. Kendiukhov. – Donetsk, 2007. – 31 s.
16. Hevlych L. L. Intelektualnyi kapital: sutnist ta struktura [Elektronnyy resurs] / L. L. Hevlych, L. O. Moshura // Infrastruktura rynku. – 2018. – № 19. – S. 527–533. – Rezhym dostupu : http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/19_2018_ukr/87.pdf
17. Dzhedzhula V. V. Intelektualnyi kapital yak chynnyk efektyvnosti innovatsiinoi diialnosti / V. V. Dzhedzhula, I. Yu. Yepifanova // Herald of Khmelnytskyi National University. Ekonomichni nauky. – 2017. – № 4. – S. 158–161.

-
18. Iepifanova I. Yu. Upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu promyslovykh pidpryemstv: teoretyko-metodolohichni aspekty finansovoho zabezpechennia : monohrafiia / I. Yu. Yepifanova. – Vinnytsia : VNTU, 2019. – 384 s.
19. Holysheva Ye. O. Spozhyvchyi kapital promyslovykh pidpryemstvinnovatoriv: sutnist, struktura ta rol / Ye. O. Holysheva // *Marketynh i menedzhment innovatsii.* – 2011. – № 4. – Т. II. – S. 175–180.
20. Barancheev V. Upravlenie brendingom kak sostavlyayushej innovacionnogo razvitiya organizacii / V. Barancheev // *Marketing.* – 2003. – № 1. – S. 46–63.
21. Saint-Onge H. Knowledge Management: According to Saint-Onge. URL : <http://www.knowinc.com/saint-onge/primer/hso1.htm>. 3
22. Daum J. H. Intangible Assets: die Kunst, Mehrwert zu schaffen. Interview veröffentlicht in: *sapinfo.net*, 18.02.2002. URL: <http://www.sapinfo.net/public/de/interview.php4/page/0/article/comvArticle-174953c8c0ceae7e30/de>. 3
23. Popelo O. V. Intelektualnyi kapital: teoretychnyi aspekt i suchasni tendentsii rozvytku v Ukraini / O. V. Popelo // *Ekonomika i rehion.* – 2015. – № 2 (51). – S. 66–78.

Надійшла / Paper received: 21.05.2020

Надрукована / Paper Printed : 28.09.2020